
LJUBIŠA RAJIĆ

M. RADOVANOVIĆ: SOCIOLINGVI- STIKA

Pojačano zanimanje za jezik i proučavanje jezika van manje ili više tradicionalnih okvira naše jugoslavistike, doprinelo je da se tokom poslednjih desetak godina pojavi veći broj radova posvećenih nekim granama lingvistike koje kod nas nisu dotad bile zastupljene ili su predstavljale nova polja u razvoju te nauke. Time se polako smanjuje naše relativno a ponekad i apsolutno zaostajanje za tokovima savremene lingvistike. Jedna od tih grana je sociolingvistika, koja je tokom poslednjih petnaestak godina doživela veoma buran i često kontradiktoran razvoj i zauzela jedno od ključnih mesta u savremenim lingvističkim istraživanjima.

Sociolingvistika je kod nas još uvek disciplina u nastajanju, s dobrim osloncem u već dugotrajnim raspravama o književnojezičkom standardu i u intenzivnom radu na problemima višejezičnosti, ali i sa nizom nezastupljenih oblasti proučavanja i sa još uvek relativno siromašnom literaturom na našim jezicima, literaturom koja je, osim toga, najčešće prevedena. Knjiga Milorada Radovanovića*) je prilog našoj sopstvenoj literaturi iz te oblasti, a ujedno i prvi pokušaj nekog našeg autora da dá celovit prikaz sociolingvistike kao naučne discipline.

Radovanović je sebi postavio kao cilj da napiše knjigu koja bi imala dvostruku namenu: s jedne strane bila bi upućena „široj kulturnoj i naučnoj javnosti“, a s druge strane popunila bi „prazninu u onoj literaturi koju bi trebalo preporučivati studentima opšte lingvistike na studijama jezika u nas“; dakle, i lingvistima i ostalim zainteresovanim. (Vidi predgovor, str. 6—7). I jedno i drugo je nesumnjivo neop-

*) Milorad Radovanović, *Sociolingvistika*, Biblioteka XX vek, BIGZ, Beograd 1979.

hodno u našoj sredini. Neki popularniji prikaz sociolingvistike za zainteresovane laike uopšte ne postoji na našem jeziku, te su oni dosad bili upućeni na strana dela. Donedavno, tj. sve do izlaženja prevoda Fišmanove *Sociologije jezika*, ni studenti opšte lingvistike nisu imali nikakav priručnik i tek je taj prevod popunio tu prazninu. Međutim, Fišmanova knjiga je donekle preobimna za one studente kojima je sociolingvistika samo deo opšte lingvistike, pa je njima potreban jedan kraći i jednostavniji pregled te naučne oblasti, otprilike onakav kakav se i može očekivati u ediciji „XX vek”.

Obema tim grupama Radovanović želi da predstavi „savremenu teorijsku lingvističku i sociolingvističku problematiku” tako što bi to izlaganje, gde je moguće, ilustrovao srpsko-hrvatskim jezičkim primerima, manje pažnje posvetio „onim oblastima sociolingvističkih istraživanja koja su od perifernijeg značaja za domaće jezičke, društvene i kulturne prilike”, i naglasio „sadržaje koji su kao teme u tome smislu u našim uslovima izuzetno aktuelni” (str. 7). Ovakvo izričito određivanje namene knjige i naglašavanje raspodele tematskih težišta znatno olakšava posao recenzentu, usmeravajući ga da prevashodno vrednuje da li sadržaj i forma knjige odgovaraju njenoj nameni. Međutim, pre bilo kakve kritičke ocene valja pozdraviti Radovanovićev napor da uočenu prazninu pokuša popuniti ovakvim radom i njegovu hrabrost da se uhvati u koštac s pisanjem jednog takvog celovitog prikaza, i to na početku svoje naučne karijere.

Budući stručnjak i zainteresovani laik imaju mnogo zajedničkih osobina, ali se i razlikuju u jednoj bitnosti — svome odnosu prema građi kojom se bave: jednome je ona svakodnevni posao, drugome samo uzgredno zanimanje. Zato je neminovno da knjiga namenjena obema grupama nosi određene protivrečnosti u načinu izlaganja građe. Priručnik namenjen studentima treba, po pravilu, da sadrži pregled aktuelnih oblasti istraživanja date nauke uz eventualni istorijski osvrt, kritičko razmatranje važnijih teorija uz pregled manje važnih teorija, s kritičkim osvrtom koji može biti i taksativan, pregled metoda i tehnika kojima se služi data nauka i, na kraju, selektivnu, usmerenu i bar donekle prokomentarisanu bibliografiju i odgovarajuće indekse. Knjiga namenjena zainteresovanim laicima treba da sadrži pregled aktuelnih oblasti istraživanja i pregled osnovnih teorija sa kritičkim osvrtom, sve to ilustrovano dobro odabranim primerima, a bibliografija treba da bude strogo selektivna

i usmerena pre svega na onu literaturu pomoću koje će laik moći da nastavi tamo gde je stigao na poslednjoj strani knjige koju je upravo pročitao.

Da bi se videlo kakvog je tipa Radovanoviće-va knjiga, treba pogledati njen sadržaj. Radovanović je građu podelio u osam poglavlja. Prvo je posvetio opštem odnosu jezika, kulture i društva; drugo, definisanju jezika kroz pojmove jezičke sposobnosti, jezičkog znanja i upotrebe jezika; treće poglavlje je ilustracija nekih društvenih uslovljenosti upotrebe jezika, na primer upotrebe srpskohrvatskih zamenica „vi” i „ti”; u četvrtom daje definicije jednog broja osnovnih sociolingvističkih pojmova; u petom opisuje raslojavanje jezika; šesto posećuje jezičkom planiranju, normi i standardu; u sedmom daje pregled istorije sociolingvistike i perspektive njenog razvoja; u završnom, osmom poglavlju razmatra odnos sociolingvistike i susednih disciplina i govori o budućnosti lingvistike, a na samome kraju daje odabranu bibliografiju.

Relativno detaljno zadržavanje na definisanju pojmova jezičke sposobnosti, jezičkog znanja i upotrebe jezika, prevashodno referativan karakter knjige, nepostojanje posebnih poglavlja o metodama i tehnikama sociolingvističkih istraživanja, minimalna upotreba fusnota i drugog sličnog naučnog aparata, unošenje bibliografskih podataka u sam tekst poglavlja o istoriji sociolingvistike i neusmerenost bibliografije, pokazuju da je knjiga pre namenjena zainteresovanim laicima nego studentima opšte lingvistike. Zato je opravdano ovu knjigu oceniti kao knjigu namenjenu široj publici i kao takvu je i vrednovati. Naravno, time ne budi rečeno da ne može poslužiti studentima opšte lingvistike. Naprotiv, ona se može preporučiti kao uvod u sociolingvističku problematiku na jednom nižem stupnju nastave ili na jednom opštem kursu.

Od pozitivnih strana Radovanovićeve knjige treba, pre svega, istaći njegovu dobru obaveštenost o kretanjima u savremenoj sociolingvistici, prilično široko prikazivanje problema kojima se bavi ta nauka i uspešno izbegavanje opasnosti da se knjiga prenatrpa citatima iz drugih rasprava. Najbolja su tri dela knjige: peto poglavlje (o raslojavanju jezika), deo sedmog poglavlja u kome se govori o razvoju sociolingvistike, i osmo, u kome se govori o odnosu sociolingvistike i susednih disciplina. U tim delovima Radovanović je najprecizniji i najpregledniji u svome izlaganju; čitalac postaje stvarno obrazovaniji nakon čitanja tih delova. Valja pohvaliti i to što je na veoma jednostavnom, ali ubedljivom primeru zamenica

„Vi” i „ti” uspeo da prikaže niz društvenih uslovljenosti upotrebe jezika.

Na žalost, Radovanovićeva knjiga ima i određenih mana u svome sadržaju, koje su mogle biti izbegnute s malo više rada na prečišćavanju teksta.

Osnovna je zamerka da je Radovanović u pojedinim delovima svoje knjige nepotrebno ulazio u teorijske rasprave, verovatno poveden njenom prvom namenom da bude literatura koja se može preporučiti studentima. To se prevashodno odnosi na terminološka raspravljanja u drugom i četvrtom poglavlju, a zatim na diskusiju o semiologiji u osmom poglavlju. Skraćanjem tih diskusija mogao je da uštedi mesto za neke oblasti sociolingvistike koje su neopravdano izostavljene, npr. planiranje nastave stranih jezika, ili za isto tako neopravdano izostavljeni odnos između sociolingvistike i stilistike.

Što se tiče primera, Radovanović je uspeo da u velikoj meri ilustruje tekst primerima iz srpskohrvatskog jezika ili iz naše sredine, ali je ponegde mogao da se još više osloni na njih, npr. kad govori o višejezičnosti ili o jezičkim kontaktima. Neki primeri koje koristi izgleda da su bili pripremljeni za druge studije ili preostali iz nekog drugog materijala, pa su ovde iskorišćeni; npr., nepotrebni su primeri teksta na stranama 54—55, jer je i bez njih jasno o čemu se radi, a primeri na stranama 68—69 su preterano brojni — tri-četiri rečenice jasno pokazuju o čemu je reč. Kod drugih primera dešava se da nekritički daje kao sigurne potvrde određenih tvrdnji primere koji to nisu; npr. tvrdnja da se „h” zadržalo kod Muslimana u BiH pod uticajem verskih knjiga nije potvrđena; a onomatopejske reči se ne mogu bez ograde uzeti kao potvrde primarne motivisanosti veze između oznake i označenog.

Njegovo izlaganje karakteriše i prilično nekritičan stav prema pojedinim teorijama. Nedopustivo je da se tako ovlaš pređe preko, na primer, političkih implikacija Bernstajnovih teorija, ili jezičkog planiranja. Uopšte govoreći, Radovanović je naslutio tesnu vezu između društva i sociolingvistike, ali se prema njoj nije poneo dovoljno kritički.

Pored ovih osnovnih zamerki, autoru se mogu uputiti i neke „detaljističke” zamerke na sadržaj. Na primer, odnos jezika, mišljenja i svesti je daleko komplikovaniji nego što to izgleda kod njega; prikazao je uglavnom pozitivističku filozofiju jezika; pragmalingvistika ima daleko izrazitiji karakter proučavanja (zlo)upotrebe

jezika u politici nego što to izgleda; poznato je da je Sosirov „Kurs opšte lingvistike” protkan nekim protivrečnostima, ali verovatno nikada nećemo saznati da li su za to krivi priređivači, kako to tvrdi Radovanović; Jakobsonov citat na strani 13 ne odnosi se na primarnu motivisanost; itd.

Pozitivne formalne strane ove knjige su kratkoća poglavlja, koja time postaju bitno preglednija, pogodan redosled izlaganja, dobra upotreba grafičkih sredstava za isticanje i dosledno davanje imena i u izvornom obliku i u njihovoj adaptaciji (mada su neke adaptacije iz engleskog jezika malo neuobičajene).

Među negativnim stranama je uopšteno težak stil (npr. na strani 130—131 ima jedna rečenica od čitava 24 reda); ponekad je način izlaganja dosta pretenciozan; neka objašnjenja su mogla da budu kraća a da ništa ne izgube na jasnoći, npr. već ranije pomenuto treće poglavlje. Upotreba šema nije uvek najsrećnija; ima ih nepotrebnih, kao šeme na stranama 31, 37, 81, 128, koje oduzimaju prostor a ne doprinose bitno boljoj preglednosti, dok šema na strani 56—57 čak zamagljuje izlaganje svojom komplikovanošću. Upućivanje samo na autora, bez navođenja bar nekog podatka o tome šta konkretno kaže, nije pogodno u knjigama namenjenim široj publici, jer ona te knjige nema u svojim policama (npr. upućivanje na Škiljana na strani 32, Hajmza na strani 48, Hola na strani 53). Autor se neprestano koleba između veoma svežeg stila u prvom licu jednine i više formalnih prvih lica množine, te bezličnog stila; itd.

U oceni jedne knjige nije uvek lepo hvatati autora za reč, posebno ne kada svojom knjigom praktično započinje našu samostalnu literaturu na jednom novom području, kao što to čini Radovanović. S druge strane, on je u predgovoru (str. 7) postavio sebi cilj da „uočena naučna saznanja prikupi i poveže, zatim uporedi, vrednuje i usavrši”, a u jednom trenutku (str. 121—122) nudi i jedan „realan program sociolingvističkih istraživanja”. Teško je ne zameriti autoru da je u tome preambiciozan i da nije uspeo da sve svoje ambicije pretoči u tekst. S malo više rada na prečišćavanju teksta, uz malo manje početne ambicije, Radovanović je mogao da izbegne većinu zamerki koje sam izneo. Ipak, pozitivne strane njegove knjige premašuju navedene propuste i ja je preporučujem čitaocu.